

Комунальний заклад вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради
Факультет спеціальної освіти та соціально-гуманітарних наук
Кафедра спеціальної освіти

КВАЛІФІКАЦІЙНА (МАГІСТЕРСЬКА) РОБОТА

Формування навичок письма в учнів з інтелектуальним порушенням

Виконала: здобувач освіти групи СОМ(д)-2
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Школяренко Наталія Іванівна
Науковий керівник: Бессараб А. О.
Рецензент: Петухова І. О.
Нормоконтроль _____ Анна КІРІЛЛОВА

Запоріжжя

2025 р.

РЕФЕРАТ

Магістерська робота: 122 с., 9 табл., 19 рис., 60 джерел.

Об'єкт дослідження – порушення письма в дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальним порушенням.

Предмет дослідження – особливості формування навичок письму учнів молодшого шкільного віку з інтелектуальним порушенням.

Мета дослідження полягає у визначенні, обґрунтуванні та експериментальній перевірці ефективності дидактичних умов корекції порушень письма у дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями.

Методи дослідження: теоретичні – аналіз, синтез, систематизація, узагальнення, аналогії в процесі вивчення наукових джерел з педагогіки, психології, інклюзивної дидактики для визначення базових понять; емпіричних – діагностичні (бесіди, анкетування, спостереження, тестування, опитування, порівняння) з метою визначення рівня розвитку навичок письма в дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальним порушенням; психолого-педагогічний експеримент; математичної статистики – для кількісно-якісного аналізу одержаних результатів дослідження і доведення їх статистичної достовірності.

Одним з найбільш важливих питань сучасної теоретичної і практичної логопедії є профілактика порушень писемного мовлення у дітей. Письмо – складний вид психічної діяльності, що вимагає повноцінного формування взаємодії сенсомоторних, вищих психічних функцій, розумових операцій мови.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ, ФОРМУВАННЯ, КОРЕКЦІЯ, ПОРУШЕННЯ ПРОЦЕСУ ПИСЬМА, ДІТИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ, ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ ПОРУШЕННЯ.

ВСТУП

Актуальність теми. Одним з найбільш важливих питань сучасної теоретичної і практичної логопедії є профілактика порушень писемного мовлення у дітей. Письмо – складний вид психічної діяльності, що вимагає повноцінного формування і взаємодії сенсомоторних, вищих психічних функцій, розумових операцій і мови.

З кожним роком в початкових класах шкіл збільшується кількість дітей з різними вадами письма. Порушення письма у дітей вивчаються давно, але до теперішнього часу це питання залишається однією з актуальних проблем логопедії. Своєчасне виявлення порушень письма, точне визначення їх патогенезу в кожному окремому випадку надзвичайно важливо для побудови системи логопедичної роботи.

Актуальність дослідження полягає у протиріччі між необхідністю здійснювати корекцію порушень письма у молодших школярів та недостатньою теоретичною і практичною розробкою питань, які стосуються аналізу причин, механізмів і методів подолання оптичної дисграфії в молодшому шкільному віці. Вперше на ці порушення як на самостійну патологію мовленнєвої діяльності вказував А. Куссмауль. В кінці XIX і на початку XX століть існували дві протилежні точки зору: одні автори розглядали порушення читання і письма як один з компонентів розумової відсталості (Ф. Бахман, Г. Вольф, В. Енглер); інші (О. Беркан, Д. Гіншельвуд, А. Куссмауль) підкреслювали, що патологія читання і письма є самостійним, ізольованим порушенням, не пов'язаним з інтелектуальними порушеннями дитини.

Гострою проблемою постає дослідження особливостей розвитку емоційної сфери розумово відсталих дітей на різних вікових етапах і її формування в умовах корекційної роботи. Провідні дефектологи та психологи

неодноразово підкреслювали необхідність всебічного і цілісного вивчення особистості школяра з інтелектуальною недостатністю, а також комплексного впливу на всі структурні компоненти його психіки. В той же час, в центрі уваги продовжує залишатися інтелектуальний розвиток таких дітей.

Розуміння педагогом особливостей емоційного ставлення учня до тих чи інших сторін навколишньої дійсності є важливою умовою ефективності корекційного впливу. Відповідно, ефективна корекційна допомога розумово відсталим школярам в обов'язковому порядку передбачає знання та облік основних закономірностей і особливостей їхнього емоційного розвитку.

Порушення емоційної сфери негативно позначається на всій діяльності дитини, а саме на працездатності; створює проблеми у навчанні (пасивне сприйняття інформації, порушення навичок контролю і самоконтролю); сприяє розвитку поведінкових порушень тощо. Все це свідчить про необхідність пошуку шляхів корекції емоційних та поведінкових.

У вітчизняній корекційній освіті система навчання і виховання дітей з різними відхиленнями в розвитку, у тому числі й дітей з інтелектуальними порушеннями, має чітке обґрунтування: М. Авраменко, Н. Бастун, Ю. Бистрова, В. Грицюк, Т. Дегтяренко, М. Козленко, Н. Майорова, С. Миронова, Н. Макарчук, Г. Мерсіянова, М. Матвєєва, А. Мухіна, Н. Портницька, Т. Семигіна, В. Синьов, В. Турчинська, О. Хохліна та ін. дослідники відзначають, що розвиток у розумово відсталих дітей уміння розуміти емоційні прояви інших людей, проникнутися ними і адекватно відгукуватися, є одним з шляхів корекції поведінки по відношенню до інших людей.

У дефектології проблема розуміння власних емоційних станів дітьми з інтелектуальними порушеннями і уміння зовні виразити особисті переживання, а також розуміння емоційних станів навколишніх людей стоїть достатньо гостро. Не дивлячись на те, що в літературі є данні про особливості емоційної сфери розумово відсталих дітей (О. Агавелян, Р. Агавелян, Л. Виготський, Т. Головіна, Е. Євлахова, Л. Занков, Н. Максимова,

М. Матвєєва, С. Миронова, М. Супрун, І. Ушакова, Л. Харченко та ін.), вивчення проблеми розуміння емоційних станів вимагає особливої уваги. Серед українських вчених інтерес до зазначеної проблематики в цілому явно недостатній, зважаючи на її значимість. Можна назвати лише монографії О. Романчука та Л. Засєкіної, дисертацію О. Тохтамиша та навчально-методичне видання І. Сухіної. Опубліковано кілька статей інших дослідників, зокрема, К. Байкачової, Л. Кльоц, О. Перепади.

Актуальність проблеми та її практична значущість зумовили вибір теми магістерської роботи «Формування навичок письма в учнів з інтелектуальним порушенням».

Об'єкт дослідження – порушення письма в дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальним порушенням.

Предмет дослідження – особливості формування навичок письму учнів молодшого шкільного віку з інтелектуальним порушенням.

Мета дослідження полягає у визначенні, обґрунтуванні та експериментальній перевірці ефективності дидактичних умов корекції порушень письма у дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми корекції порушень письма в дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальним порушенням.

2. Охарактеризувати психофізіологічний зміст писемного мовлення та специфічні порушення процесу письма в дітей молодшого шкільного з інтелектуальним порушенням.

3. Виявити прояви писемного мовлення та специфічні порушення процесу письма в дітей молодшого шкільного з інтелектуальним порушенням методом аналізу письмових робіт.

4. Запропонувати, апробувати та оцінити ефективність дидактичних умов корекції порушень письма в дітей молодшого шкільного віку з

інтелектуальним порушенням.

Методи дослідження: теоретичні – аналіз, синтез, систематизація, узагальнення, аналогії в процесі вивчення наукових джерел з педагогіки, психології, інклюзивної дидактики для визначення базових понять; емпіричних – діагностичні (бесіди, анкетування, спостереження, тестування, опитування, порівняння) з метою визначення рівня розвитку навичок письма в дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальним порушенням; психолого-педагогічний експеримент; математичної статистики – для кількісно-якісного аналізу одержаних результатів дослідження і доведення їх статистичної достовірності.

Методологічну та теоретичну основу дослідження становлять: теорія мови і мовлення (Л. Виготський, О. Леонт'єв, О. Лурія), теорія мовленнєвої діяльності (О. Корнєв, О. Леонт'єв, Є. Соботович); положення про складну структуру мовленнєвої діяльності (О. Лурія, Є. Соботович, В. Тарасун, М. Шеремет та ін.); диференційований підхід до корекції мовлення дітей із порушенням мовленнєвого розвитку (Р. Левіна, Є. Соботович, В. Тарасун, М. Шеремет та ін.); комплексний підхід до корекції та розвитку всіх компонентів мовлення (Р. Левіна, С. Конопляста, О. Корнєв, О. Мастюкова, Є. Соботович, Г. Чиркіна); теоретичні положення про вирішальну роль корекційного впливу на розвиток особистості (В. Бондар, Н. Пахомова, В. Синьов, М. Супрун, О. Таранченко, А. Шевцов, М. Шеремет, Д. Шульженко та ін.).

Практичне значення роботи полягає в тому, що запропоновано систему дидактичних умов корекції порушень письма в дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальним порушенням.

Експериментальна база дослідження: Комунальний заклад «Запорізька спеціальна загальноосвітня школа-інтернат «Оберіг» Запорізької обласної ради.

Структура та обсяг магістерської роботи: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел (60 найменувань).

Містить 9 таблиць, 19 рисунків, 3 додатка, загальний обсяг роботи – 122 сторінки, із них основного тексту – 106 сторінок.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного теоретико-експериментального дослідження відповідно до поставлених завдань можна зробити наступні висновки.

1. У спеціальній літературі інтелектуальні порушення розуміються як поліморфний клінічний синдром, головними проявами якого є порушення здатності дитини контролювати та регулювати свою поведінку, що виявляється моторною гіперактивністю, порушенням уваги та імпульсивністю. Інтелектуальні порушення є поліетіологічним розладом, який формується у результаті складної взаємодії біологічних чинників, індивідуальних психологічних характеристик дитини та середовищних факторів. Основні прояви (ознаки) представлені, як правило, трьома симптомокомплексами: порушенням уваги, гіперактивністю та імпульсивністю. В окремих джерелах симптоматика інтелектуальних порушень описується через характеристику розладів різних виконавчих функцій, які пов'язані з організацією та регулюванням власної поведінки: розлади імпульс-контролю, прогнозування, планування та самоорганізація поведінки, контролю уваги та аналізу інформації, емоцій, власної рухової активності, регулювання процесів збудження/гальмування.

До методів, які застосовуються при дослідженні дітей з інтелектуальними порушеннями, належать: клінічна співбесіда; спостереження за поведінкою; заповнення опитувальників, анкет, оціночних шкал; отримання додаткової інформації; дослідження неврологічного статусу; психологічне обстеження із застосуванням нейропсихологічних та психометричних методів. Для постановки лікарем діагнозу достатньо відповідності стандартним міжнародним критеріям, а результати інших досліджень носять лише допоміжний характер.

2. Навичка письма пов'язана з усним мовленням та його закономірностями, але має власну психологічну, сенсомоторну базу. Одним із

найважливіших функціональних компонентів письма є довільна регуляція: планування, реалізація та контроль акту письма. Процес письма вимагає оптимальної концентрації та розподілу уваги під час його протікання. Якщо здатність до утримання в короткочасній пам'яті тимчасової послідовності звуків або символів у дитини порушена, це неминуче впливає на оволодіння письмом. У школярів з інтелектуальними порушеннями спостерігаються певні порушення письма, обумовлені спільністю механізмів їх виникнення із розладами уваги та гіперактивності-імпульсивності.

3. Емпіричне дослідження здійснювалося у чотири етапи (організаційний, діагностичний, корекційний, заключний) відповідно до поставлених на кожному етапі завдань. Методом аналізу письмових робіт в якості діагностичного інструментарію були використані тест Тулуз-П'єрона, методики оцінки уваги за допомогою кілець Ландольта, методика дослідження мовлення молодших школярів Т. Фотекової та Т. Ахутіної, які дозволили виявити рівень концентрації довільної уваги у дітей, визначити продуктивність, стійкість, розподіл, переключення та обсяг уваги, а також оцінити рівень сформованості навичок письма у дітей молодшого шкільного віку. Аналіз результатів дослідження уваги в учнів експериментальної та контрольної груп показав, що діти, які отримали низькі бали відповідно до тесту Тулуз-П'єрона, показали відповідні результати і при тестуванні за допомогою кілець Ландольта. Низькі бали за написання диктанту отримали діти із патологією концентрації уваги та переважна більшість дітей із слабким рівнем концентрації уваги.

Узагальнення результатів тестування, у тому числі характер допущених окремими дітьми з обох груп помилок, свідчить про те, що у них не сформовані функції регуляції, програмування і контролю. Основними причинами появи помилок можна вважати спрощення програм діяльності та патологічну інертність учнів (скорочення обсягу робочої пам'яті та труднощі переключення), тобто недорозвинення їх довільної психічної діяльності

4. Корекційна робота повинна бути системною: медикаментозна терапія та корекційно-розвиткові заходи комплексного характеру. Серед численних методів психокорекції, які застосовуються у роботі із дітьми з інтелектуальними порушеннями, широко розповсюдженим є нейропсихологічний підхід, який передбачає в якості центрального напрямку корекційної роботи із дітьми зазначеної категорії формування функцій контролю та програмування довільної психічної діяльності, в т.ч. процесу письма

Особливостями дидактичні умови корекції порушень письма в учнів з інтелектуальними порушеннями є: теоретико-методологічне підґрунтя програми, яке складає концепція поетапного формування розумових дій (Л. Виготський, П. Гальперін, Т. Ахутіна, Н. Пилаєва та ін.), вчення О. Лурії про три функціональних блоки мозку, а також загальні дидактичні принципи, принципи корекційної роботи та спеціальні принципи корекційно-розвиткового навчання дітей з інтелектуальними порушеннями; комплексний характер дидактичні умови (включення до її структури таких складових (блоків), як рухова корекція, розвиток властивостей уваги, подолання безпосередньо порушень письма, здійснення просвітницької роботи щодо організації освітнього процесу та взаємодії із гіперактивними учнями; спрямованість не тільки на роботу із молодшими школярами, у яких були виявлені прояви інтелектуальних порушень, а й їхнім найближчим оточенням (поєднання безпосереднього впливу з опосередкованою психокорекційною роботою).

Рухова корекція застосовується з метою подолання нейродинамічних проблем, формування функції контролю над рухом, яка дозволяє сформувати функцію контролю над власною діяльністю, що має велике значення для належного оволодіння навичкою письма. Корекція властивостей уваги займає одне з центральних місць серед структурних блоків програми, оскільки їх належний рівень є обов'язковою передумовою для успішного подолання специфічних порушень письма молодших школярів з інтелектуальними

порушеннями. Корекція порушень письма у таких учнів проводиться у напрямках корекції усного мовлення, формування серійної організації рухів руки, формування та інтеріоризації фонетико-фонематичних та лексико-граматичних процесів і на базі цієї діяльності розвиваються функції програмування та контролю письма шляхом відпрацювання різноманітних алгоритмів поступового оволодіння способами дії мовленнєвого аналізу, а також засобами контролю цих дій. Просвітницька робота з педагогами та батьками здійснюється з метою набуття ними знань з основ організації освітнього процесу, життєдіяльності та сімейної психокорекції учнів з інтелектуальними порушеннями.

Аналіз результатів дослідження, яке було здійснене після проведення занять в експериментальній групі, показало в цілому високу ефективність розробленої програми психолого-педагогічної корекції порушень письма в учнів молодших класів з інтелектуальними порушеннями. Спостерігається суттєве підвищення рівнів концентрації, продуктивності та стійкості, розподілу, переключення, обсягу уваги в учнів експериментальної групи у порівнянні із контрольною групою. В результаті проведеної корекції за показником рівня концентрації уваги кількість учнів із рівнем патології зменшилась із 60% до 20%, а середнього рівня зросла з 0% до 40%; за показником рівня продуктивності та стійкості уваги кількість учнів із дуже низьким рівнем зменшилась із 20% до 0%, із низьким рівнем зменшилась із 80% до 20%, а із середнім рівнем зросла з 0% до 80%; за показником рівня розподілу уваги кількість учнів із дуже низьким рівнем зменшилась із 80% до 0%, із низьким рівнем зросла із 20% до 80%, а із середнім рівнем зросла з 0% до 20%; за показником переключення уваги кількість учнів із дуже низьким рівнем зменшилась із 80% до 0%, із низьким рівнем зросла із 20% до 80%, а із середнім рівнем зросла з 0% до 20%. Дослідження навичок письма показало суттєве зменшення кількості допущених специфічних помилок в письмових роботах учнів експериментальної групи. Показник сформованості навичок письма змінився наступним чином: кількість учнів із показником 0 балів

зменшилася із 40% до 0%, а із показником 30 балів зросла з 0% до 40%. Проведені лекції із педагогами та батьками щодо основ організації освітнього процесу учнів зі СДУГ, набуття знань з основ організації життєдіяльності та сімейної психокорекції дозволять підвищити ефективність занять із такими дітьми та покращити результати їхнього навчання, в тому числі сприяти зменшенню специфічних помилок у письмових роботах, у подальшій перспективі.